

ремонту. При квартирах священника та псаломщика було два дерев'яні сараї та два дровника. У південно-східному куті погосту біля огорожі знаходилась дерев'яна, обкладена цеглою, лавка-комора. Також на території церковного двору стояла дерев'яна караулка. Копії з метричних книг зберігались з 1780 р., сповідальні розписи – з 1815 р.

На території приходу знаходились міське приходське училище та ремісниче училище. Старостою при церкві значився міщанин Григорій Михайлович Козлов, настоятелем – протоієрей Федір Петрович Костенецький, 1846 р. н. У 1869 р. він закінчив Чернігівську духовну семінарію. Мав дружину Варвару Єпіфанівну, 1856 р. н., виховував 5 дітей [6, 86–94].

Приход Трьох-Святительської церкви [6, 95]

Соціальний стан	Будинки	Чоловіки	Жінки
духовні	2	6	8
дворяни та почесні громадяни	19	43	40
міщани та купці	68	170	206
козаки, селяни та військові	111	326	378
іновірці	8	24	28
інославці	2	5	4
всього:	210	574	664

Отже, опрацьований архівний матеріал дозволяє на прикладі парафіяльного устрою м. Глухова певним чином реконструювати типову для тодішньої Російської імперії систему церковного-приходського облаштування міст початку ХХ ст., здійснити опис архітектурних особливостей церковних будівель, охарактеризувати освітню діяльність парафії, провести кількісний аналіз приходу за соціальною та статевими ознаками та визначити місце церкви у громадському житті міста.

Посилання

1. Історія релігії в Україні: У 10 т. // Редкол. А. Колодний (голова) та ін. – Т. 3. Православ'я в Україні / За ред. А. Колодного, В. Климова. – 1999. – 560 с.
2. Надтока Г.М. Православна церква і процес українського національного відродження 1900–1917 років. – К., 1996. – 112 с. ; Православна церква в Україні 1900–1917 років: соціально-релігійний аспект. – К., 1998. – 271 с.
3. Хитровська Ю.В. Громадсько-політична позиція духовенства Правобережної України наприкінці ХVІІІ – в середині ХІХ ст. (В контексті церковної політики самодержавства): автореф. дис. канд. іст. наук 07.00.01 «Історія України» / Ю.В. Хитровська. – К., 2001. – 19 с.
4. Гладкий С.О. Православне парафіяльне духовенство у суспільному житті України початку ХХ ст.: дис. канд. іст. наук. 07.00.01 «Історія України» / С.О. Гладкий. – Полтава., 1997. – 189 с.

5. Ковальчук Т.В. Взаємодія світської та церковної влади в Російській імперії на початку ХХ століття (за матеріалами українських єпархій РПЦ) // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – Вип. ХІV. – К., 2008. – С. 331–339.

6. Державний архів Чернігівської області (ДАЧО), ф. 679, оп. 3, спр. 387, 551 арк.

Шишкіна Ю.А. Парафіяльна жизнь г. Глухова начала ХХ в. (по материалам Государственного архива Черниговской области)

На основе материалов Государственного архива Черниговской области исследуется церковно-приходское устройство г. Глухова начала ХХ в. и определяется роль церкви в общественной жизни города.

Ключевые слова: благотворительность, церковный доход, церковно-приходская школа, церковный приход, собственность церкви.

Shyshkina Yu. A. Parishional Hlukhiv's life of the beginning of the XX century (on materials of the State Archive of Chernihiv region)

On the basis of materials of the State archive of Chernihiv region it is investigated parish build of Hlukhiv at the beginnings of the XX century and the church place in social and public life of the city becomes clear.

Key words: charity, church profit, parish school, church property, church arrival.

10.04.2014 р.

УДК 283.9 (477.51) «1912/1917»

М.М. Блакитний

ЦЕРКОВНА ПЕРІОДИКА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ ст. (1912–1917)

У статті йдеться про церковну періодичну пресу Чернігівської єпархії на початку ХХ ст., а саме розглядається діяльність редакцій, інформаційний потенціал, особливості і специфіка часопису «Вера и жизнь» (1912–1917) та газети «Черниговский церковно-общественный вестник» (1914–1917).

Ключові слова: часопис, газета, Чернігівська єпархія, редактор, «Вера и жизнь».

На початку ХХ ст. на території Російської імперії доволі стрімко розвивалися усі сфери економічного і суспільного життя, в тому числі і друковані ЗМІ. Складовою частиною останніх були церковні періодичні видання, інформаційний потенціал яких досліджений частково і фрагментарно.

Ще з 1861 р. почав друкуватися часопис «Черниговские епархиальные известия», на зміну якому, у 1912 р., постало інше єпархіальне періодичне видання «Вера и жизнь».

У радянський час через ідеологічні тенденції єпархіальна періодика фактично не вивчалася. Так, лише невелику інформацію про часописи

подають довідкові видання (1961, 1987 рр.) з історії періодичної преси у Росії. Дані про діяльність, структуру та бібліографію часопису «Черниговские епархиальные известия» наведені у статті Г. Андреева і А. Троїцького (1995 р.) [1].

У 2003 р. О. Тарасенко видав бібліографічний покажчик «Періодичні видання Чернігівської єпархії: «Прибавление к Черниговским епархиальным известиям» (1906–1911), «Вера и жизнь» (1912–1917). У передмові до нього автор навів короткі відомості про специфіку видання часописів, їхню структуру та тематичний зміст публікацій. Дослідник стверджує, що «історію періодичного видання неможливо вивчити без ретельного аналізу публікацій на його сторінках. Саме вони засвідчують ідейне спрямування журналу, характеризують редакційну колегію тощо. Важко переоцінити значення чернігівської духовної періодики і для дослідження регіональної історії. Статті і матеріали, надруковані у «Черниговских епархиальных известиях» та «Вере и жизни» відображають суспільні процеси на Північному Лівобережжі, церковно-релігійне життя Чернігівської єпархії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.» [2, 3–5]

У статті О. Гейди «Черниговские епархиальные известия»: історія створення та діяльність (1861–1911 рр.), що була опублікована у 2007 р., вперше була зроблена спроба систематизувати увесь наявний матеріал про діяльність редакції цього єпархіального видання та критично проаналізувати тематику статей [3, 49–59].

В. Сергієнко у своїй статті, що присвячена ролі православних братств у церковно-краєзнавчих дослідженнях, у тому числі аналізу діяльності Чернігівського єпархіального братства св. Михайла, говорить про зусилля верхівки церковної організації у справі наукових напрацювань, підготовки і видання відповідних матеріалів з історії Чернігівщини. Дане товариство «друкувало результати своїх церковно-краєзнавчих досліджень у часописах «Чернігівські єпархіальні відомості», «Віра і життя», газеті «Чернігівський церковно-громадський вісник». Також йдеться про діяльність церковно-археологічної комісії при Чернігівському єпархіальному давньосховищі. Під час написання статті були використані публікації періодичних видань Чернігівської єпархії [4, 35–38].

К. Литвин у статті «Етнографічні студії представників духовенства Чернігівської єпархії за матеріалами журналу «Вера и жизнь» (2012 р.) розглянула участь церковних діячів Чернігівщини у розгортанні етнографічних студій на початку ХХ ст. Також дослідниця висвітлила їх науковий доробок, що був представлений на сторінках часопису «Вера и жизнь» [5, 53–59].

О. Тарасенко у невеликій замітці (2013 р.),

присвяченій чернігівським єпархіальним часописам, побіжно виклав історію їх появи, діяльності та зазначив, що «дослідники досить рідко звертають увагу на офіційні частини часописів. Але саме вони є найважливішими для вивчення історії Чернігівської єпархії другої половини ХІХ – початку ХХ ст.» [6, 196–198].

На початку ХХ ст. керівництво Чернігівської єпархії для виконання тих завдань, які стояли перед Російською православною церквою, шукало різні шляхи для розширення впливу на суспільні маси, у тому числі через збільшення читацької аудиторії церковних ЗМІ. Так, 6 січня 1911 р. на засіданні Місіонерської єпархіальної ради і ради Братства св. Михайла, князя Чернігівського єпископ Чернігівський та Ніжинський Василій (Богоявленський) запропонував присутнім змінити та розширити програму «Черниговских епархиальных известий» як видання братства, зокрема, «расширить программу наших Епархиальных Известий так – чтобы в них, помимо официальных данных, можно было помещать не только краткую хронику церковной жизни, но и статьи богословско-философского и религиозно-нравственного содержания. Нужен свой журнал и притом такой журнал, который освещал бы все жизненные вопросы и в то же время был бы близок к деревне». На засіданні також обговорювався статут редакції нового часопису, його назва та програма. Єпископ Василій запропонував попередній склад нової редакції: головний редактор – викладач Чернігівської духовної семінарії С. Савинський, редакторами окремих відділів були призначені викладачі семінарії І. Лебедев, П. Бугославський, В. Дроздов та І. Львов. Своім рішенням засідання затвердило статут редакції і програму часопису, що підтвердив єпископ Чернігівський та Ніжинський. Програма нового журналу «Вера и жизнь» передбачала: «Соответственно задачам Братства Св. Михаила, Князя Черниговского, журнал «Вера и Жизнь» ставит следующие задачи:

1) раскрывать и проводить в жизнь высокое учение православно-христианской церкви, расширяя его в сознании духовенства и уясняя его в сознании верующей паствы;

2) освещать с православно-христианской точки зрения современные религиозно-философские течения;

3) сообщать теоретические и практические сведения, полезные для духовенства в его пастырско-миссионерской деятельности и назидательные для его пасомых;

4) сообщать полезные и назидательные сведения по церковной и гражданской истории и археологии;

5) помогать духовенству и православной пастве разбираться в сложных явлениях современной церковно-общественной и научной жизни,

установлювати православно-християнську точку зору на сучасні факти життя та науки та тим допомагати духовенству, збагачаючи корисними та різносторонніми знаннями, посилювати та розширювати своє духовне впливання на паству;

б) в тих же цілях, в відділі місцевої хроніки, надавати можливо повне відображення всіх відбуваючихся подій та починань церковно-приходської та загально-єпархіальної життя;

в) крім того «Віра та Життя» має своєю задачею повідомляти розпорядження єпархіальної влади та інші офіційні дані.

Відповідно вказаній меті, журнал розділяється на наступні відділи: богословсько-філософський, пасторсько-місіонерський, історичний, літературно-педагогічний, церковно-общественний та офіційна частина...

В цілях повного та неперервного ведення всіх вказаних відділів журналу, редакція журналу «Віра та Життя» має наступну організацію. Всіми справами видання журналу веде редакційна рада, що складається з п'яти осіб, зокрема: одного головного та відповідального редактора та чотирьох редакторів відділів» [7, 705–720]. У № 24 неофіційної частини «старого» часопису за 1911 р. редакція повідомила, що буде видаватися новий журнал «Віра та життя», а «Чернігівські єпархіальні відомості» припиняють своє існування [8, 763]. Тобто, новий часопис видавався виключно Братством св. Михайла, князя Чернігівського і був підпорядкований його програмним засадам.

Ще у 1911 р. Чернігівська духовна консисторія надіслала до Святейшого Синоду листа з пропозицією замінити «Чернігівські єпархіальні відомості» журналом «Віра та життя». Зокрема, про це говорить лист чернігівського віце-губернатора Т. Рафальського від 14 лютого 1912 р. Цим питанням зацікавилася Головна управа при Міністерстві Внутрішніх Справ Російської імперії, яке просило чернігівського губернатора М. Маклакова «повідомити, було ли, в дійсності, Вами видано згадане вище свідчення (на видання журналу «Віра та життя») і, в утвердительному випадку, доставити копію цього документа» (лист від 25 лютого 1912 р.) [9, 1–2]. На цей запит віце-губернатор повідомляв, що указом Святейшого Синоду від 16 лютого 1912 р. за № 2277, «дозволено в г. Чернігові видати замість «Єпархіальних відомостей» журналу «Віра та життя», якою журналом за січень та лютий та випущено вже в світ» (лист від 1 березня 1912 р.).

Через деякий час чернігівський губернатор М. Маклаков надіслав офіційного листа до Головної управи при Міністерстві Внутрішніх Справ, у якому зазначив, «що журнал «Віра та життя» видається Чернігівської духовної консисторією с 1

січня 1912 року замість скасованого журналу «Чернігівські Єпархіальні Відомості» згідно указу Святейшого Синоду... . Установлене законом свідчення на видання означеного журналу не видавалося, так як заявка на видачу такого ко мне не поступала» (лист від 14 квітня 1912 р.). Головна управа при Міністерстві Внутрішніх Справ дала відповідь, «що видання в світ в г. Чернігові журналу «Віра та життя» відбулося з порушенням... і що типографія місцевої Губернської Палати не мала права приступати до друку названого видання без дотримання вимоги» (лист від 19 квітня 1912 р.) [10, 3–5].

Чернігівський губернатор бажав скоріше залагодити це непорозуміння, тому швидко відповів, «що журнал «Віра та життя» не знову народившись видання, а воно замінило лише видавався раніше «Чернігівські Єпархіальні Відомості». Ввиду того, що журнал «Віра та життя» замінив лише «Чернігівські Єпархіальні Відомості» та дозволено Синодом, мною та не було дано встановленого... свідчення. Ввиду ж отриманого роз'яснення Головної управи мною 4 травня за № 9852 видано відповідному редактору журналу Сергію Васильовичу Савинському свідчення» (лист від 5 травня 1912 р.).

Перероблена програма часопису виглядала таким чином: «1.) богословсько-філософський відділ – науково-популярні статті по різних питаннях православно-християнського богослов'я та філософії; 2.) пасторсько-місіонерський відділ – статті по різних сторонах та питаннях пасторської практики, проповіді, бесіди та тому подібного; 3.) церковно-історичний відділ – статті по церковній історії, археології та т. под.; 4.) літературно-педагогічний відділ – статті по літературі, педагогіці, художественні додатки; 5.) церковно-общественний відділ – хроніка місцевої та общественной життя, бібліографія, смісь; 6.) офіційна частина. Журнал виходить два рази в місяць, в кількості 1350 екземплярів; ціна видання 6 руб. 50 коп. в рік з відшкодуванням» [11, 6]. Друкувала видання єпархіальна типографія. Офіційна частина мала наступні постійні рубрики «Єпархіальні відомості» (призначення та звільнення з посад), «Список вакантних місць». Систематично друкувалися звіти Чернігівського єпархіального свічкового заводу, емеритальної каси церковнослужбовців, списки учнів окремих духовних навчальних закладів та відомості про діяльність цих закладів тощо.

Редактором обох частин «нового» часопису «Віра та життя» з 1912 і до 1917 р. був колезький радник С. Савинський, цензором – священник О. Тупатілов, а з 1914 р. – ректор Чернігівської

духовної семінарії, протоієрей В. Сокольський. З № 20 (жовтень) за 1914 р. часопис «Вера и жизнь», у зв'язку з подіями Першої світової війни, ще додатково перевірявся та контролювався військовою цензурою. Коректором часопису був В. Гончаренко [12, 77–92].

Інформаційну насиченість офіційної частини забезпечували безпосередні працівники редакційного колективу: С. Савинський, І. Лебедев, П. Бугославський і І. Львов. Дописувачами статей неофіційної частини переважно були В. Дроздов, О. Єфимов, С. Савинський, В. Сокольський, П. Бугославський, Г. Кучеровський (перші два, здебільшого, з краєзнавчих питань).

У 1915 р. на сторінках неофіційної частини журналу «Вера и жизнь» редакція повідомляла, що виникли перешкоди з постачанням паперу, тому часопис буде виходити один раз на місяць [13, 4].

Номери часопису «Вера и жизнь» друкувалися нерегулярно, і він припинив своє існування у 1917 р. Зокрема, у № 3–4 неофіційної частини за 1917 р. редакція повідомляла, що «постановлением Чрезвычайного съезда духовенства и мирян Черниговкой епархии издание журнала «Вера и жизнь» прекращено и положено на имеющиеся средства издавать газету «Черниговский Вестник» [14, 146].

За час існування часопису (1912–1917 рр.) на сторінках неофіційної частини було надруковано понад 450 статей різної тематики, і серед них – майже 120 статей з історичної і церковно-краєзнавчої проблематики (понад 50 з історії Чернігівщини). Для порівняння, з 1906 по 1911 р. на сторінках «Черниговских епархиальных известий» було надруковано понад 600 різноманітних статей, з них більш 60 – на історичну тематику (майже 40 – з історичної минувшини Сіверського краю). Тобто, можна говорити про те, що редакційний колектив і керівництво часопису «Вера и жизнь» продовжили відроджувати кращі традиції у виданні епархіальної періодики, насичуючи її матеріалами краєзнавчого характеру. У матеріалах неофіційної частини часопису «Вера и жизнь» переважно домінували статті з тогочасних загальних церковних і життєвих проблем.

Фактично, одночасно з виданням журналу «Вера и жизнь», епархіальне керівництво заснувало і почало публікувати (з листопада 1914 р.) церковну газету «Черниговский церковно-общественный вестник». Ініціював видання церковного ЗМІ чернігівський єпископ Василій (Богоявленський). Газета мала виходити 2–3 рази на тиждень (орієнтовно – четвер, неділя). Юридично «церковно-общественный вестник» видавало епархіальне Братство св. Михайла (де-факто – керівництво епархії). Редакція містилася при Чернігівській духовній семінарії, а друкувалася газета у Чернігівській епархіальній друкарні [15,

1]. Вона виходила два рази на тиждень (четвер і неділя, з часом – три рази на тиждень та щодня) і мала наступні рубрики: «Великая Европейская Война», «Церковно-общественная жизнь России», «Из жизни епархии», «Хроника», «Некрологи», «Объявления». Регулярно друкувалися укази імператора, Св. Синоду, місцевого епархіального керівництва. На сторінках газети широко відображувалися події Першої світової війни, події, у яких брав участь чернігівський архієрей. Фактично, у значній мірі, структура газета була тотожна аналогічним місцевим виданням світського характеру. Вочевидь, що взагалі, метою запровадження нового епархіального органу була спроба розширити читацьку аудиторію і наблизитися у газетних матеріалах до потреб пересічного споживача через призму церковної, суспільно-релігійної тематики. Вочевидь, не випадково додалися і чисельні світські теми, насамперед, про події Першої світової війни.

З листопада 1914 по квітень 1915 рр. першим редактором газети був інспектор Чернігівської духовної семінарії, згодом в. о. ректора цього ж освітнього закладу, член ради братства св. Михайла, статський радник М. Чернавський. Останній був досвідченим у цій царині, бо з 1908 р. працював редактором неофіційної частини «Владикавказских епархиальных ведомостей» і входив до складу Оренбурзької архівної комісії. Цензором газети і одночасно старшим членом редакції деякий час був ректор Чернігівської семінарії протоієрей В. Сокольський. Ідейним натхенником і де-факто керівником видання був єпископ Василій.

На початку квітня 1915 р. на посаду редактора «Черниговского церковно-общественного вестника» було призначено викладача семінарії Г. Лобова (з вересня 1915 р. – інспектор Чернігівського епархіального жіночого училища) [16, 3–4].

У квітні-травні 1916 р. номери газети підписував, як редактор, священник К. Соловйов (секретар ради Братства св. Михайла), потім – знову Г. Лобов.

В умовах війни газета проходила подвійну цензуру. Так, з серпня 1916 р. на її шпальтах з'явилася приписка: «Печать дозволено военною и духовною цензурою». З грудня 1916 р. повідомлень про будь-яку цензуру вже не зустрічаємо.

1 січня 1917 р. газета отримала нового редактора. Ним став М. Андрієвський [17, 4]. Періодичне видання продовжувало видаватися братством св. Михайла і виходило кожного дня.

Револьюційні зміни на території Російської імперії внесли свої корективи і у видання епархіальної періодики. У квітні 1917 р. голова редакційної ради газети П. Бугославський повідомив читачів, що М. Андрієвський

відмовився від посади. У травні 1917 р. в. о. редактора був С. Успенський. Газета змінила назву на «Черниговский вестник» і отримала нового та досвідченого редактора С. Савинського, який працював секретарем правління Чернігівської духовної семінарії, був її інспектором, викладачем у цьому ж закладі. Редакція містилася у Єпархіальному будинку ім. імператора Миколи II. «Черниговский вестник» публікував місцеві і загальнодержавні новини, відомості про переміщення церковнослужбовців. Газета мала виходити два рази на тиждень (неділя і четвер) як друкований орган місцевого Союзу об'єднаного духівництва і мирян. Через радикальні зміни у суспільстві і нові тенденції у церковному житті газета припинила видаватися у липні-серпні 1917 р.

На сторінках газети переважали матеріали про події Першої світової війни, тогочасне суспільне і церковне життя загалом та по єпархії і у Чернігові зокрема. Про історичну минувшину статті майже не публікувалися, вочевидь тому, що завдання газети було іншим – висвітлення тогочасних проблем, передусім, церковно-релігійного і суспільного життя.

Таким чином, можна говорити про те, що монополістом у виданні єпархіальної періодики Чернігівської єпархії на початку ХХ ст. було братство св. Михайла, князя Чернігівського, яке, де-факто, намагалось контролювати усе церковне життя в межах одноіменної губернії.

Незважаючи на подібність структур часописів «Черниговские епархиальные известия» і «Вера и жизнь», схожість їх програм, кожний єпархіальний журнал, як і газета, мали свої власні особливості, які у значній мірі, якщо не повністю, залежали від місцевого архієрея. Згідно правил, що майже не змінювалися, голова єпархії призначав і звільняв редактора (з 1906 р. право звільнення стало належати Св. Синоду), цензора і інших відповідальних за видання посадових осіб. За таких умов від світогляду, уподобань і знань преосвященного залежала специфіка єпархіального видання. Коло потенційних співробітників редакції обмежувався чиновниками духовної консисторії або викладачами духовної семінарії. Розповсюдження єпархіальних видань обмежувалося територією єпархії. Періодичну пресу зобов'язані були виписувати приходи, духовні навчальні заклади, монастирські бібліотеки, церковні братства, а також окремі губернські і земські установи [18, 4–6].

Важко переоцінити інформаційний потенціал часопису «Вера и жизнь» і газети «Черниговский церковно-общественный вестник» через те, що архів Чернігівської духовної консисторії зберігся неповністю. Схематично матеріали офіційної частини видання «Вера и жизнь» можна умовно

розподілити таким чином: 1) розпорядження центральних органів влади і місцевого єпархіального керівництва (укази і постанови Синоду, Чернігівської духовної консисторії та місцевого архієрея); 2) публікації про духовні навчальні заклади (річні звіти про діяльність, списки учнів і викладачів); 3) матеріали про призначення, переміщення, звільнення і нагородження церковнослужбовців; 4) відомості про пожертви, будівництво і освячення церков, перехід іновірців у православ'я; 5) звіти про діяльність православних товариств, управлінь свічкового заводу, емеритальної каси.

Матеріали газети «Черниговский церковно-общественный вестник» у значній мірі висвітлювали події Першої світової війни, тенденції церковного життя у Російській імперії, інформували про його особливості на Чернігівщині, також публікували відомості про нагородження, призначення і переміщення духівництва, некрологи та об'яви.

Роки Першої світової війни призвели до змін у суспільному і соціально-економічному житті, а також спричинили брак коштів та погіршили фінансове становище, що відобразилося і на єпархіальних виданнях. Нові суспільні перетворення призвели до занепаду часопису «Вера и жизнь» і газети «Черниговский церковно-общественный вестник».

Матеріали єпархіальних періодичних видань дозволяють відстежити суспільні процеси і особливості церковно-релігійного життя на території Чернігівської єпархії на початку ХХ ст. Знайомство з духовною пресою Чернігівщини, а саме з досліджуваними періодичними виданнями, дає змогу краще пізнати складні і суперечливі віхи історії України взагалі й регіональні тенденції церковно життя зокрема.

Посилання

1. Беляева Л., Зиновьева М., Никифоров М. Библиография периодических изданий в России. 1901–1916 гг. – Л.: Публичная библиотека имени М.Салтыкова-Щедрина, 1961. – Т. 4. – 399 с.; Григорьянц Т. Периодическая печать в России в 1917 г. – Л.: Публичная библиотека имени М.Салтыкова-Щедрина, 1987. – Ч. 1. – 361 с.; Ч. 2. – 273 с. Андреев Г., Троицкий А. Христианские периодические издания на русском языке. Библиографический обзор // Христианство: Энциклопедический словарь. – М.: Научное издательство «Большая Российская энциклопедия», 1995. – Т. 3. – С. 528–557.
2. Періодичні видання Чернігівської єпархії: «Прибавление к Черниговским епархиальным известиям» (1906–1911), «Вера и Жизнь» (1912–1917): Бібліогр. покажч. / Упоряд. О.Ф. Тарасенко. – Чернігів, 2003. – С. 3–5.
3. Гейда О. «Черниговские епархиальные известия»: історія створення та діяльність (1861–1911 рр.) // Сіверянський літопис. – 2007. – № 2. – С. 49–59.
4. Сергієнко В. Церковно-краєзнавча діяльність православних братств Лівобережної України // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2011. – С. 35–38.

5. Литвин К. Етнографічні студії представників духовенства Чернігівської єпархії за матеріалами журналу «Вера и жизнь» // Ніжинська старовина. – 2012. – Вип. 14. – С. 53–59.

6. Тарасенко О. «Черниговские епархиальные известия» та «Вера и жизнь» як джерело з історії Чернігівської єпархії другої половини XIX – початку XX ст. // Церква–наука–суспільство: питання взаємодії. Матеріали одинадцятої міжнародної наукової конференції. – К., 2013. – С. 196–198.

7. Журнал соединенного собрания епархиального Миссионерского совета и Совета епархиального Братства Св. Михаила, князя Черниговского // Черниговские епархиальные известия (далі – ЧЕИ). – 1911. – № 24. – Часть официальная. – С. 705–720.

8. От редакции // ЧЕИ. – 1911. – № 24. – Часть неофициальная. – С. 763.

9. Російський державний історичний архів (далі – РДІА), ф. 776, оп. 17, спр. 211, арк. 1–2.

10. РДІА, ф. 776, оп. 17, спр. 211, арк. 3–5.

11. РДІА, ф. 776, оп. 17, спр. 211, арк. 6.

12. Епархиальная типография // Вера и жизнь. – 1914. – № 3–4. – Часть неофициальная. – С. 77–92.

13. От редакции // Вера и жизнь. – 1915. – № 17–18. – Часть неофициальная. – С. 4.

14. От редакции // Вера и жизнь. – 1917. – № 3–4. – Часть неофициальная. – С. 146.

15. Черниговский церковно-общественный вестник (далі – ЧЦОВ). – 1915. – № 1. – С. 1.

16. Хроника // ЧЦОВ. – 1915. – № 26. – С. 3–4.

17. ЧЦОВ. – 1916. – 28 грудня. – С. 4.

18. Нетужилов К. Становление епархиальной периодической печати в дореволюционной России // Вестник Российского христианского гуманитарного института. – 2004. – Вип. 5. – С. 4–6.

Блакитний М.М. Церковная периодика Черниговской епархии в начале XX века (1912–1917)

В статье повествуется о церковной периодической прессе Черниговской епархии в начале XX века, а именно рассматривается деятельность редакций, информационный потенциал, особенности и специфика журнала «Вера и жизнь» (1912–1917) и газеты «Черниговский церковно-общественный вестник» (1914–1917).

Ключевые слова: журнал, газета, Черниговская епархия, редактор, «Вера и жизнь».

Blakytny M.M. The church periodicals of the Chernihiv diocese in the early twentieth century (1912–1917)

The article tells the story of the church periodical press Chernihiv diocese in the early twentieth century, namely, covers activities of editions, information potential and specific features of the magazine «Faith and Life» (1912–1917) and the newspaper «Chernihiv Church public bulletin» (1914–1917).

Key words: magazine, newspaper, Chernihiv diocese, editor, «Faith and Life».

14.03.2014 р.

*А.Н. Мирошниченко
В.В. Назарова*

КОЛЛЕКЦИЯ ПЛОМБ XIX–XX ВВ. ИЗ ГЛУХОВА КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК

В статье представлены обзор и описание свинцовых пломб XIX–XX вв., найденных в Глухове, а также произведен анализ их оттисков, позволивший выявить деятельность тех или иных учреждений, проследить торгово-экономические связи города с другими регионами, определить товары, производимые в Глухове и ввозимые на местный рынок, а также установить их производителей.

Ключевые слова: сфрагистика, свинцовые пломбы, Глухов, Ярмарковая площадь, торговля.

Сфрагистика или сигиллография изучает печати как исторический источник, а также пломбы, цилиндры, буллы, скарабеи, керамические и гончарные клейма и др. Исследования по сфрагистике вёл известный коллекционер древнерусских летописей Е. Болховитинов. Он сделал первый краткий обзор важнейших сфрагистических памятников, существовавших в России с древнейших времён до XVIII в. Подробное описание печатей дано в многотомной «Истории государства Российского» Н.М. Карамзина. Одной из первых фундаментальных работ по сфрагистике считается книга А.Б. Лакиера «Русская геральдика», в которой собран и систематизирован большой и разнообразный материал. Развитию сфрагистики способствовали публикации А.В. Орешникова. Всестороннее исследование казачьих печатей XVI–XVIII вв. провёл И.П. Крипякевич. Описание около 130 печатей украинской казачьей старшины сделали В.К. Лукомский и В.Л. Модзалевский. Значительный вклад в изучение воинских, гетманских, судебных, а также печатей украинской казачьей старшины и городов Глухова и Конотопа сделал А.М. Лазаревский [1, 253–256]. Пломбами, как историческим источником, занимались единичные ученые, исследования которых охватывали лишь некоторые районы России и Беларуси. Пломбы, найденные на территории Украины, практически не изучались, не классифицировались, не атрибутировались. Они являются весьма перспективным материалом для исследователей. Анализ пломб, найденных на территории г. Глухова Сумской области, позволяет сделать первые попытки систематизации находок этой категории, выявить деятельность тех или иных учреждений, проследить торгово-экономические связи города с другими регионами, определить товары, производимые в Глухове и ввозимые на местный рынок, а также установить их производителей.

В данной работе рассмотрены пломбы XIX–XX вв., хранящиеся в фондах Национального заповедника «Глухов», а также в собраниях частных